

Sosiaalialan näyttökeskustelu: miten sosiaalisten interventioiden vaikuttavuus osoitetaan?

Juha Koivisto: *VTT, erikoistutkija, Stakes*
juha.koivisto@stakes.fi

Janus vol. 14 (1) 2006, 53-60

Janus

Sosiaalialaa koskevaan keskusteluun on 2000-luvun alkupuolella tullut ns. evidence-based practice -ajattelu, jossa sosiaalityön ja sosiaalisten interventioiden vaikuttavuudesta perätään tutkimuksellista näyttöä. Näyttökeskustelu on ollut erityisen kiivasta Britanniassa. Siellä vuonna 1997 valittu työväenpuolueen hallitus esitti toimintapolitiisessa julkilausumassaan, että näyttöperustaisuus olisi yksi tehokkaan toimintapolitiikan ydinpiirteitä. Näytöllä ei tarkoitettu pelkästään tutkimustietoa, vaan sen katsottiin sisältävän asiantuntijatietoa, tilastoja, asianosaisten konsultaatiota, aikaisempia toimintapolitiikan arvioiteja, internetin, vaihtoehtoisten toimintapolitiikkojen kustannuksia, taloudellisen ja tilastollisen mallintamisen tuotoksia jne. (Ks. Nutley ym. 2002.) Hallituksen ohjelmajulistuksen jälkeen Britannian julkisissa virastoissa, vapaaehtoisjärjestöissä ja ammattilaisten yhdistyksissä on syntynyt uusi tiedon jano: tutkimusbudjetit laajenevat, uutta analyttistä henkilökuntaa rekrytoidaan, tilaustutkimuksen ja konsultaation boomi on vallallaan ja hyvien käytäntöjen opastus täyttää www-sivut, julkaisut sekä työpajaohjelmat (Solesbury 2001). Näyttökeskustelun lisääntymisen seurauksena on sekä Britanniassa että Pohjoismaissa syntynyt lukuisia sosiaali- ja hyvinvointialan arviointi-instituutteja. Näitä instituutteja yhdistää se, että ne eivät niinkään tee sosiaalisia interventioita ja niiden vaikuttavuutta koskevaa primääritutkimusta, vaan keräävät ja syntetisoivat jo tehtyä vaikuttavuustutkimusta.

Vaikuttavuuskysymys ei ole sinänsä uusi sosiaali-tieteissä. Lähes kaikessa sosiaali-tieteellisessä tutkimuksessa tehdään päätelmiä vaikutusketjuista,

ja eri tutkimussuuntaukset sisältävät implisiittisiä käsityksiä syy-seuraussuhteista. Yksimielisyyttä siitä, miten sosiaalisten interventioiden vaikutukset syntyvät tai millaisin tutkimusasetelmin vaikuttavuutta voidaan osoittaa, ei vallitse. Asian selventämiseksi tulisi mielestäni jäsentää ontologiaa. Vaikuttavuustutkimuksen päätutkimuslinjat pohjaavat modernin tieteen kaksijakoiseen ontologiaan, jossa interventio/menetelmä ja toisaalta intervention konteksti erotetaan kaksijakoisesti toisistaan ja jommallakummalla tai molemmilla puolilla selitetään intervention tulosta. Argumentoin kirjoituksessani, että menetelmällä tai kontekstilla ei voi selittää intervention tulosta. Tarjoan uudeksi lähestymistavaksi relationaalista ontologiaa ja arviointia.

Vaikuttavuustutkimuksen ontologia

Arviointikirjallisuudessa tehdään useita kaksijakoisia luokitteluja, kuten formatiivinen ja summatiivinen, prosessi ja vaikutus, kokeellinen ja ei-kokeellinen, sekä sisäinen ja ulkoinen arviointi (ks. Robson 2001; Eräsaari ym. 1999; Rossi ja Freeman 1993; Patton 1997). Vaikuttavuuden arvioinnin lähestymistavat voidaan pelkistää kolmeksi päätutkimuslinjaksi: 1) perinteiseen tiedekäsitykseen, 2) sosiaaliseen konstruktivismiin ja 3) realistiseen arviointiin pohjaavaan tutkimuslinjaan (ks. Rajavaara 1999; Mäntysaari 1999; Robson 2001; Pawson ja Tilley 1997).

Vaikuttavuustutkimuksen päätutkimuslinjat voidaan asettaa Bruno Latourin (1987; 1992) jäsentämälle

”Sosiaalialan näyttökeskustelu...”

ontologiselle mittarille, jolla hän on eritelty erilaisen tieteenteoreettisten lähestymistapojen ontologisia sitoumuksia ja selitysmalleja. Latour jäsentää modernin tieteen ontologiaa, jossa luonnon ja yhteiskunnan, materiaalsen ja sosiaalisen tai teknologian ja sosiaalisen välille vedetään selkeä raja. Latour erittelee, miten eri lähestymistapojen mukaan tieteellinen tieto ja teknologia syntyvät. Latourin jäsenyyksessä on vasen napa, luonto (teknologia), ja oikea napa, yhteiskunta (sosiaalinen, konteksti) (ks. kuvio 1). Perinteisen tiedekäsityksen mukaisessa lähestymistavassa selitys kulkee vasemmalta oikealle. Sen mukaan tieteellinen tieto on objektiivinen kuva maailmasta. Sen syntyä ei voi tämän mukaan enää selittää millään. Luonto määrää tieteen sisällön. Tutkijan tehtävänä on auttaa tässä tieteen sääntöjä noudattavan tutkimustoiminnan keinoin (ks. Merton 1973). Tutkijan omat intressit ja arvot tai muut sosiaaliset tekijät eivät saa vääristää tiedontuotantoa. Teknologia on objektiivisen tiedon soveltamista käytännössä. Kun tutkimustoiminnassa on jokin mennyt pieleen ja tuotettu erheellistä tietoa, on "vääristymälle" haettava sosiaalisia selityksiä. Tällöin selitys kulkee oikealta vasemmalle.

Perinteiseen tiedekäsitykseen perustuvan vaikuttavuustutkimuslinjan mukaan intervention menetelmällä on enemmän tai vähemmän kausaalista voimaa, joka työntää interventiota eteenpäin ja saa aikaan vaikutuksia asiakkaissa, joilla on tarpeita ja ongelmia (ks. kuvio 1). Tutkimuksen tehtävänä on tällöin tuottaa objektiivista tietoa siitä, millaisia vaikutuksia menetelmä saa aikaan asiakkaiden ongelmissa, joita näillä on ennen interventiota. Vaikuttavuustieto voi olla objektiivista, yleistettävää ja kumuloituvaa. Sosiaaliset ja subjektiiviset tekijät, kuten intervention antajan omat intressit tai persoonallisuus, eivät saa häiritä intervention kulkua. "Hyvyys" tai "huonous" ovat menetelmän ominaisuuksia. Parhaat menetelmät voidaan löytää ja identifioida. Menetelmän siirtäminen on toimivaksi osoitetun menetelmän kopioimista ja soveltamista muualla samanlaisten asiakkaiden kohdalla.

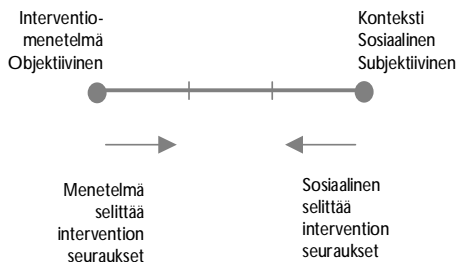
Kokeellinen, satunnaistettu koeasetelma on tämän tutkimuslinjan malliesimerkki (ks. Robson 2001; Campbell ja Stanley 1963). Siinä intervention kohderyhmä, samoja ominaisuuksia omaaviksi oletetut henkilöt, esimerkiksi työttömät, jaetaan satunnaisesti (esim. arpomalla) koeryhmään ja kontrolliryhmään. Koeryhmälle tuotetaan interventio, esimerkiksi jokin aktivointitoimenpide, kontrolliryhmälle ei. Tämän jälkeen suoritetaan mittaukset tulosmuuttujilla ennen ja jälkeen intervention kummassakin ryhmässä ja katsotaan keskiarvoinen muutos tulosmuuttujien, esimerkiksi aktivoitumisen, suhteen. Satunnaistamisella uskotaan pystytävän kontrolloimaan interventiota häiritsevien tekijöiden vaikutus. Kvasikokeellinen koeasetelma perustuu samaan ideaan kuin satunnaistettu koeasetelma, mutta siinä kohdehenkilöitä ei jaeta satunnaisesti koe- ja kontrolliryhmiin, vaan jako tehdään esimerkiksi sukupuolen, iän tai koulutuksen perusteella. Tämän asetelman ei uskota tuottavan täysin objektiivista tietoa, sillä häiritsevien sosiaalisten tekijöiden vaikutusta ei pystytä täysin kontrolloimaan.

Sosiaalisen konstruktivismiin mukaan selitys kulkee aina oikealta vasemmalle (ks. kuvio 1). Sen mukaan yhteiskunta, sen sosiaaliset rakenteet tai toimijoiden intressit määräävät tieteellisen tiedon sisällön. Tiede ja teknologia ovat läpikotaisin sosiaalisesti konstruoitunutta. Tähän perustuva vaikuttavuustutkimuslinja (Guba ja Lincoln 1989; ks. myös Patton 1997) olettaa, että sosiaaliset ja subjektiiviset tekijät, kuten asiakkaan olosuhteet tai intervention antajan persoonallisuus, etupäässä määräävät mitä interventiossa tapahtuu. Intervention menetelmällä ei ole kausaalista voimaa. "Hyvyys" tai "huonous" eivät ole interventiomenetelmän ominaisuuksia, vaan ne määrittyvät relativistisesti sosiaalisesta kontekstista käsin. Toimivia menetelmiä ovat ne, jotka sopivat parhaiten olemassa oleviin sosiaalisiin rakenteisiin. Vaikuttavuudesta ei voi tuottaa objektiivista yleistettävää tietoa, vaan tieto on tilannekohtaista, kulloisenkin sosiaalisen kontekstin muokkaamaa. Menetelmän siirtäminen onnistuu, mikäli uusi sosiaalinen konteksti on riittävän yhtä-

”Sosiaalialan näyttökeskustelu...”

läinen sellaisen aiemman kontekstin kanssa, jossa menetelmä osoittautui toimivaksi.

Näiden ääripäiden väliin asettuvat lähestymistavat, jotka selittävät tieteen sisältöä tai intervention tulosta kummallakin ontologisella navalla, mutta palauttavat selityksen viime kädessä jompaankumpaan napaan. Esimerkiksi sosiaalisilla ja subjektiivisilla tekijöillä on vaikutuksensa intervention tuloksiin, mutta interventiomenetelmä viime kädessä ratkaisee, millaisia vaikutuksia saadaan aikaan asiakkaisissa. Tai menetelmällä voi olla vaikutuksia ja merkityksensä, mutta asiakas ja tämän sosiaaliset olosuhteet ratkaisevat viime kädessä, millaisia tuloksia interventiossa saadaan aikaan. Keskellä on lähestymistapa, joka selittää interventiota tasapuolisesti sekä interventiomenetelmällä että sosiaalisella kontekstilla.

Kuvio 1. Modernin tieteen ontologia (Latour 1992)

Realistinen arviointi on yritys yhdistää perinteisen ja konstruktivistisen vaikuttavuustutkimuksen linjat (ks. Pawson ja Tilley 1997). Se voidaan tulkita jonkinlaiseksi keskittien kulkijan lähestymistavaksi, jossa muutosta selitetään niin interventiotoimenpiteillä kuin sosiaalisilla rakenteilla ja tekijöillä. Realistisessa arvioinnissa suhtaudutaan sosiaaliseen realistin tavoin. Sosiaaliset rakenteet, kerrostumat ja olosuhteet ovat sen mukaan olemassa havainnoitsijasta riippumatta. Näkemys kausaalisuuteen on puolestaan generatiivinen: menetelmät tai interventiot eivät itsessään tuota muutosta, vaan tekevät sen mekanismien välityksellä. Mekanismit voidaan ymmärtää interventiotoimien aikaansaamana vas-

takaikuna intervention kohteena olevissa, tietyissä olosuhteissa elävissä, subjekteissa. Esimerkiksi rikollistaustaisiin kohdistetut toimenpiteet voivat herättää heissä kuntoutumishaluja, ja edesauttaa kaidalla tiellä pysymistä. Realistinen arviointi tutkii siis sitä, millaisia mekanismeja interventio synnyttää tietyissä olosuhteissa ja miten tulokset syntyvät mekanismien välityksellä. Siinä nähdään kausaalisuus monisuuntaisempina kuin pelkästään peräkkäisinä syy-seuraussuhteina. Muutokseen vaikuttavat ainakin sosiaalisen kontekstin tekijät, interventiotoimenpiteet ja näiden aikaansaamat mekanismit. Realistisen arvioinnin kanta interventiomenetelmien siirrettävyyteen on: ”tämä teoria toimii tässä suhteessa, näillä henkilöillä ja tällaisissa olosuhteissa”.

Arviointi-instituuttien vaikuttavuuskäsitykset

Näyttöagendan myötä syntyneiden arviointi-instituuttien vaikuttavuuskäsitysten takaa löytyy modernin tieteen kaksijakoinen ontologia. Instituutit syntetisoivat tehtyä vaikuttavuustutkimusta systemaattisiksi tutkimuskatsauksiksi ja niissä kriteereissä, joilla ne kelpuuttavat tutkimuksia katsauksiinsa, paljastuu millaiseen vaikuttavuuskäsitykseen ne nojaavat.

On esitetty, että kokeellinen, satunnaistettu tutkimusasetelma olisi nousemassa yksinään vaikuttavuusnäytön hyväksyttäväksi mittapuuksi sosiaalialalla (ks. esim. Arnkil ym. 2005). Tältä näyttöboomin alussa näyttikin. Mallia otettiin terveydenhuollosta, jossa kokeellinen asetelma on vaikuttavuustutkimuksen ”kultainen standardi”. Näkökulmat ovat kuitenkin avartumassa, mikä näkyy arviointi-instituuttien vaikuttavuuskäsityksissä (Koivisto 2005). Instituuttien vaikuttavuuskäsitykset nojaavat toisaalta satunnaistetun, kontrolloidun tutkimusasetelman tuottamaan näyttöön, mutta toisaalta vaikutteita otetaan konteksteihin ja mekanismeihin katsovan realistisen arvioinnin tutkimuslinjasta. Nämä ovat tämän hetken kaksi keskeisintä vai-

”Sosiaalialan näyttökeskustelu...”

kuttavuustutkimuksen lähestymistapaa sosiaalialan vaikuttavuuskeskusteluissa. Sosiaalinen konstruktivismi loistaa keskustelussa poissaolollaan.

Vuonna 2000 perustettu kansainvälinen Campbell Collaboration -verkosto ja tämän Kööpenhaminassa toimiva yksikkö, Nordic Campbell nojaavat puhtaasti perinteiseen tiedekäsitykseen. Campbellin tavoitteena on syntetisoida ensisijaisesti satunnaistetun, kontrolloidun koeasetelman avulla tuotettua tietoa interventioiden vaikuttavuudesta (ks. Shadish & Myers 2003). Ideana on tehdä vaikuttavuustutkimuksista meta-analyyssejä, joiden tuottamaa tietoa olisi käännettävissä näyttöön perustuviksi hyviksi käytännöiksi.

Ruotsin sosiaalihalituksen alaisuudessa toimiva sosiaalityön metodi-instituutti IMS aloitti toimintansa tammikuussa 2004. IMS jatkaa aiemman sosiaalityön arviointikeskuksen (CUS) työtä. Sosiaalihalitus (Socialstyrelsen 2004) on hahmotellut mallia, joka luo perustan sille, miten se tulee antamaan kansallisia suosituksia sosiaalialan toimivista työmenetelmistä ja interventioista. Kansallisten suositusten tieteellinen pohja perustetaan systemaattisiin tietokatsauksiin, joita IMS tuottaa. Mallissa satunnaistettu, kokeellinen vaikuttavuustutkimus asetetaan vaikuttavuusnäytön varmimmaksi mittapuuksi, mutta myös muita painotuksia on esitetty IMS:n ympärillä käydyssä keskustelussa. Tengvald ym. (2002) mukaan ammattilaiset, asiakkaat ja päätöksentekijät tarvitsevat tutkimustietoa myös muunlaisten kysymyksenasettelujen kuin pelkästään interventioiden vaikuttavuuden osalta. Ammattilaisten ja asiakkaiden kannalta tällaisina mainitaan esimerkiksi asiakkaiden ongelmien ja tarpeiden arvioinnin keskeiset näkökohdat, riski- ja ennakointiarvioinnin tietoperusta ja käyttäjien kokemukset interventioista. Päätöksentekijöiden kannalta tällaisina kysymyksiä mainitaan esimerkiksi ongelman laatu, tarpeen laajuus ja vaikeusaste sekä organisaattoriset, taloudelliset ja pätevyteen liittyvät kysymykset. Vaikuttavuuskysymys asetetaan Tengvaldin ym. raportissa realistisen arvioinnin muotoon:

millainen panostus vaikuttaa parhaiten, millaisille asiakasryhmille ja millaisissa olosuhteissa.

Vuonna 1993 perustettu EPPI-keskus (The Evidence for Policy and Practice Information and Coordination Centre) toimii Lontoon yliopiston sosiaalityhteellisessä tutkimusyksikössä. Sen toimintaa rahoittavat useat ministeriöt. Keskukseen tavoitteena on syntetisoida erilaisten tutkimusasetelmien tuottamaa tietoa. Keskus pitää satunnaistettua koeasetelmaa parhaimpana vaihtoehtona, kun halutaan vastaus ”mikä toimii” -kysymykseen. Keskukseen mukaan tarvitaan kuitenkin lisäksi tietoa interventioiden kohteena olevien ihmisten näkemyksistä ja kokemuksista interventioiden suunnittelun ja käyttöönoton tueksi. Tällainen tutkimus voi koskea interventioprosessin eri vaiheita ja se vastaa muunlaisiin kuin ”mikä toimii” -kysymyksiin. (Harden ym. 2004; Oliver ym. 2005.)

Britannian sosiaali- ja taloustieteellisen tutkimuksen rahoittaja ESRC teki vuonna 1999 aloitteen, jonka tavoitteena oli tuoda tutkimuksellisen näytön ajatus sosiaalialan päätöksentekoprosesseihin ja käytäntöihin. ESRC myönsi rahoituksen kolmi-vuotiskaudeksi kansallisen koordinoivan keskuksen ja tutkimusyksiköiden verkoston kehittämiseksi. Keskus, ESRC UK Centre for Evidence Based Policy and Practice, perustettiin Lontoon Queen Mary yliopistoon ja se aloitti toimintansa vuonna 2000. Verkostossa, jota kutsutaan nimellä EvidenceNetwork, toimii kahdeksan tutkimusyksikköä. (Ks. Koivisto 2005.)

EvidenceNetworkilla ei ole yhteisesti hyväksyttyä tutkimusmetodologiaa tai tiedon hierarkiaa, jonka yksiköt ottaisivat lähtökohdaksi. Verkoston työpapereissa keskustellaan paljon vaikuttavuustutkimuksen metodologisista kysymyksistä eri palvelusektoreita koskien. Kirjoittajat ovat yksimielisiä siitä, että eri sektoreilla tarvitaan moninaisempaa tietoa kuin pelkästään satunnaistetuilla koeasetelmilla. Kirjoittajien näkökannat sijoittunevat ontologisen mittarimme keskivaiheille, jossa katsotaan että sekä interventiomenetelmällä että sosiaalisel-

”Sosiaalialan näyttökeskustelu...”

la kontekstilla on merkitystä interventioprosessin kulkuun ja tulokseen.

Nutley ym. (2002) korostavat, että toisin kuin terveydenhuollon alalla, jossa on olemassa yleisesti hyväksytty tiedon hierarkia, sosiaalialalla ei vastaavaa ole. Terveydenhuollossa satunnaistettu koeasetelma on yleisesti hyväksytty tapa tuottaa näyttöä interventioiden vaikuttavuudesta, laadullisempi tutkimus ja alan asiantuntijoiden ammatillinen yhteisymmärrys ovat vähempiarvoisia tiedon lähteitä. Sosiaalialalla kiistellään oikean näytön luonteesta, satunnaistettu koeasetelma on harvinaisen ja kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen paradigmojen välinen kuilu syvä. Sosiaalialalla tieto siitä, mikä on toimivaa, on rakentunut paljolti sen pohjalta, miten kysymykset on asetettu. Sosiaalialan tieto on tyypillisesti myös väliaikaista ja kontekstisidonnaista. Nutley ym. peräänkuuluttavat sosiaalialalle metodologista pluralismia. On keskusteltava avoimesti siitä, millaisiin kysymyksiin saadaan vastaus tietynlaisella tutkimusmetodologialla.

Solesbury (2001) tähdentää, että vastaaminen kysymykseen ”mikä toimii” ei riitä palveluiden tuottajille ja alan työntekijöille, vaan on kysyttävä realistisen arvioinnin tavoin ”mikä toimii, kenelle, ja millaisissa olosuhteissa”. Vaikuttavuusarvioinnin lisäksi tarvitaan kuvailevaa, analyttistä, diagnostista, teoreettista ja normatiivista tutkimusta. Tarvitaan tietoa policy-prosessin kaikista vaiheista; agendan muokkaamisesta, tarkasteltavien kysymysten määrittelystä, valintamahdollisuuksien identifioinnista, toimintatapojen valinnasta, niiden toimeenpanosta ja niiden vaikuttavuuden seurannasta.

Social Care Institute for Excellence (SCIE) on Lontoossa vuodesta 2001 alkaen toiminut instituutti, joka perustettiin vastauksena Britannian hallituksen kampanjaan, jossa tähdätään sosiaalipalvelujen laadun parantamiseen Englannissa, Walesissa ja Pohjois-Irlannissa. Sen toimintaa rahoittavat useat ministeriöt. (Ks. Koivisto 2005). SCIE ei aseta eri tutkimusmetodein tuotettua tietoa minkäänlais-

seen hierarkkiseen järjestykseen. Sen mukaan vaikuttavuusnäytön perustaksi tarvitaan eri lähteistä tulevaa tietoa. SCIE erottaa viisi tällaista tiedon lähdettä (ks. Pawson ym. 2003): 1) organisatorinen tieto on sosiaalityön hallinnoimisesta, johtamisesta ja sääntelystä syntyvää tietoa, 2) työntekijän tieto on konkreettisesti sosiaalityössä hankittua kontekstisidonnaista ja mahdollisesti hiljaista tietoa, 3) poliittisen yhteisön tieto on sosiaalipalvelujen organisointia ja käyttöönottoa koskevaa tietoa ministeriöissä, valtionhallinnossa ja virastoissa, 4) tutkimustieto on sosiaalityötä koskevaa, erilaisten lähestymistapojen ja paradigmojen tuottamaa empiiristä tietoa, ja 5) käyttäjän tieto on palvelujen käytöstä ja käytön reflektoinnista saatua tietoa.

SCIE asemoituu ontologisen mittarimme keskimaastoon, jossa niin intervention kuin kontekstuaalisten tekijöiden (tiedon lajit) katsotaan vaikuttavan interventioprosessin kulkuun ja lopputulokseen. SCIE etsii vastausta kysymykseen ”mikä toimii, kenelle ja millaisissa olosuhteissa”.

Relationaalinen arviointi uudeksi tutkimuslinjaksi

Näyttöagendan vaikuttavuuskeskustelua on käyty siten, että asemoidutaan johonkin kohtaan ontologista mittariamme ja argumentoidaan valitun aseman lähtökohdista käsin muita näkökulmia vastaan. Intervention tulosta selitetään interventiomenetelmällä, kontekstilla tai molemmilla. Näillä ei voi kuitenkaan selittää tulosta, koska nämäkin ovat tuloksia. Tällainen näkökulma avautuu tiede- ja teknologiatutkimuksessa kehitetyn relationaalisen ontologian näkökulmasta (ks. Latour 1987; Law 1994; Callon 1991; Harbers toim. 2005).

Relationaalinen ontologia tarkastelee sosiaalista todellisuutta materiaalisesti heterogeenisina verkostoina (sosiomateriaalinen, sosiotekninen). Todellisuutta ei siis jäsennetä kahtiajakojen avulla, vaan suhteina. Verkostojen elementtejä voivat ihmisten lisäksi olla mitkä tahansa materiaaliset

”Sosiaalialan näyttökustelu...”

elementit, esimerkiksi tekniset artefaktit, raha, arkkitehtuuri, arvot, päämäärät ja normit. Muut elementit välittävät ihmisten toimintaa ja vuorovaikutusta (ks. Latour 1993). Mitään ei kuitenkaan ole itsestään olemassa, vaan kaikki entiteetit syntyvät verkostoissa. Entiteetit ovat suhteita, niitä ei ole olemassa ilman muita entiteettejä. Ne ovat paremminkin "verbejä" kuin "substansiiveja". Niitä tarkastellaan tuloksina. Pulla syntyy leipomossa leipurien, taikinan, leipomisvälineiden ja muiden elementtien välisen vuorovaikutuksen tuloksena. Samalla leipurit uusintavat työkäytäntöjään, itseään leipomoalan ammattilaisina, keskinäisiä vuorovaikutussuhteitaan ja leipomoa alan yrityksenä. Kahta samanlaista pullaa tuskin syntyy. Poliittinen päätös syntyy ihmisten vuorovaikutuksen, jota välittävät esimerkiksi päämäärät, intressit, erilaiset asiakirjat ja raha, tuloksena. Relatiivinen ontologia tarkastelee sosiaalisista järjestystä siis tuloksen asemassa. Esimerkiksi työyhteisö ja sen sosiaaliset rakenteet eivät ole sellaisenaan itsestään olemassa, vaan ne ovat jatkuvia tuloksia, joita ihmiset teknisesti välittyneellä toiminnallaan tuottavat ja ylläpitävät. Kun kukaan ei tee mitään, työyhteisö on "quit".

Faktat, teknologiat tai palvelut eivät tämän mukaan ole universaalisti tosia tai toimivia ja siksi missä tahansa sovellettavissa. Ne syntyvät ja toimivat sosiomateriaalisissa verkostoissa. Niillä ei ole sisäistä kausaalista voimaa, joka saisi aikaan vaikutuksia. Niille on luotava verkosto, samanlainen kuin niiden alkuperäinen sosiomateriaalinen verkosto, jotta ne toimisivat. Siirrettäessä ne eivät kuitenkaan pysy täysin samana, koska täysin samanlaista verkostoa on mahdotonta rakentaa.

Relatiivisen ontologian pohjalta voidaan kehittää relatiivista vaikuttavuuden arviointia. Lähtökohdista ei ole tällöin kaksijakoisesti interventiomenetelmä tai -toiminnot ja toisaalla intervention kohteena olevien olosuhteet ja ongelmat (konteksti). Ennen interventiota interventiomenetelmä on pelkkää ajatus tai "skripti" (ks. Akrich 1992) ohjekirjassa, joka määrittelee millaisia toimijoita ja elementtejä interventioon kuuluu ja miten

eri toimijoiden tulee toimia (sosiomateriaalinen verkosto). Tavoitteena on saada asiakas ja muut toimijat toimimaan halutulla tai yhteisesti sovittavalla tavalla. Menetelmä syntyy kuitenkin vasta eri toimijoiden vuorovaikutteisessa toiminnassa. Sillä ei siis voi selittää intervention tulosta eikä sitä voi erottaa toimijoista. Lähtökohdaksi ei myöskään oteta asiakkaan elämäntilannetta jonkinlaisena kontekstina, joka ympäröi interventiotapahtumaa ja vaikuttaa siihen. Runsasta alkoholinkäyttöä harastavan Sepon juomakaverisuhteet ovat olemassa silloin, kun juodaan yhdessä. Ne eivät ole mukana sosiaalitoimiston vuorovaikutustapahtumassa. Kaverisuhteet toki helposti uusiutuvat, kun Seppo lähtee toimistosta. Kontekstilla ei siis voi selittää intervention kulkua ja tulosta, koska konteksti on jatkuva toiminnan tulos. Interventiotapahtumassa Sepon sosiomateriaalista verkostoa, ts. juomatapoja, kenties kaverisuhteita ja muita mahdollisia elementtejä yritetään muokata toisenlaiseksi.

Relatiivinen arviointi tutkii ja kuvaa sitä, miten muutosta tapahtuu asiakkaan, sosiaalialan työntekijän ja muiden mahdollisten toimijoiden teknisesti välittyneen (esimerkiksi työmallit, normit ja säännöt) vuorovaikutuksen tuloksena. Tapahtumaa muokkaavat siis ihmisten lisäksi monet erilaiset elementit. Interventiotapahtumassa neuvotellaan ja päätetään asiakkaan päämääristä, tarpeista ja ongelmista, nämä eivät ole etukäteen määrytyneet. Tapahtumaa seuraava muutos ei selity millään yksittäisellä elementillä. Interventiossa noudatettulla "interventiomenetelmällä" ei ole ominaisuutta hyvä tai huono. Käytettävän menetelyn arvo määrittyy sosiomateriaalisen verkoston suhteissa. Relatiivisen arvioinnin metodi on periaatteessa yksinkertainen: seurataan, mitä toimijat ikinä tekevät ja miten muutosta tapahtuu toimijoiden teknisesti välittyneen vuorovaikutuksen tuloksena. Kaikkea ei kuitenkaan voi seurata. On päätettävä ketä seurataan ja millaisin tutkimusmetodein. Kaikki tutkimusmenetelmät ovat periaatteessa sallittuja.

”Sosiaalialan näyttökeskustelu...”

Kirjallisuus

- Akrich, Madeleine (1992) The De-Description of Technical Objects. In W.E. Bijker & John Law (eds.) *Shaping Technology/Building Society: Studies in Sociotechnical Change*. Cambridge, Mass, MIT Press, 205-224.
- Arnkil, Tom E. & Seikkula, Jaakko & Arnkil, Robert (2005) Hyvien käytäntöjen tutkittavuudesta, siirrettävyydestä ja jatkuvuudesta. *Yhteiskuntapolitiikka*, 70 (6), 639-649.
- Callon, Michel (1991) *Techno-economic Networks and Irreversibility*. In John Law (ed.) *Sociology of Monsters: Essays on Power, Technology and Domination*. London: Routledge, 132-161.
- Campbell, Donald T. & Stanley, Julian C. (1963) *Experimental and Quasi Experimental Designs for Research*. Rand McNally, Chicago.
- Eräsaari, Risto & Lindqvist, Tuija & Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (1999) (toim.) *Arviointi ja asiantuntijuus*. Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd, Tampere.
- Guba, Egon G. & Lincoln, Yvonne S. (1989) *Fourth Generation Evaluation*. Sage, Newbury Park, London, New Delhi.
- Harbers, Hans (ed.) (2005) *Inside the Politics of Technology: Agency and Normativity in the Co-Production of Technology and Society*. Amsterdam University Press, NBN International Ltd, and University of Chicago Press.
- Harden, Angela & Garcia, Jo & Oliver, Sandy & Rees, Rebecca & Shepherd, Jonathan & Brunton, Ginny & Oakley, Ann (2004) Applying systematic review methods to studies of people's views: an example from public health research. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 58 (9), 794-800.
- IMS (2004) *Förslag till strategiska överväganden för IMS verksamhet*. IMS ledningsgrupp, Stockholm.
- Koivisto, Juha (2005) Tiedon kerääminen ja systematisointi sosiaalialalla. Katsaus viiden ulkomaisen arviointi-instituutin strategioihin. *Stakes, FinSoc arviointiraportteja 1/2005*, Helsinki. <http://www.stakes.fi/finsoc/julkaisut/sarjat/index.htm>.
- Latour, Bruno (1987) *Science in Action. How to follow scientists and engineers through the society*. Cambridge: Harvard University Press.
- Latour, Bruno (1992) One more turn after social turn. In Ernan McMullin (ed.) *The Social Dimensions of Science*. Indiana: University of Notre Dame Press, 272-294.
- Latour, Bruno (1993) *On Technical Mediation*. The Messenger Lectures on the Evolution of Society. Lund University, School of Economics and Management, Institute of Social Research, Working Paper Series 9, Lund.
- Latour, Bruno (2000) When things strike back: a possible contribution of 'science studies' to social sciences. *British Journal of Sociology*, 51 (1), 107-123.
- Law, John (1992) *Notes on the Theory of the Actor-Network: Ordering, Strategy and Heterogeneity*. Centre for Science Studies, Lancaster University (1992). <http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/soc054jl.html>.
- Law, John (1994) *Organizing Modernity*. Oxford and Cambridge: Blackwell.
- Mäntysaari, Mikko (1999) *Arviointitutkimuksen taustaoletukset*. Teoksessa Risto Eräsaari & Tuija Lindqvist & Mikko Mäntysaari & Marketta Rajavaara (toim.) *Arviointi ja asiantuntijuus*. Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd, Tampere, 54-68.
- Merton, Robert K. (1973) *The Sociology of Science*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Nutley, Sandra & Davies, Huw & Walter, Isabel (2002) *Evidence Based Policy and Practice: Cross Sector Lessons From UK*. Research Unit for Research Utilization, Department of Management, University of St Andrews. ESRC UK Centre for Evidence Based Policy and Practice: Working Paper 9. <http://www.evidencenetwork.org/Documents/wp9b.pdf>.
- Oliver, Sandy & Harden, Angela & Rees, Rebecca & Shepherd, Jonathan & Brunton, Ginny & Garcia, Jo & Oakley, Ann (2005) *An Emerging Framework for Including Different Types of Evidence in Systematic Reviews for Public Policy*. *Evaluation*, 11 (4), 428-446.
- Patton, Michael Quinn (1997) *Utilization Focused Evaluation*. The New Century Text. Sage, Thousand Oaks, London and New Delhi.
- Pawson, Ray & Boaz, Annette & Grayson, Lesley & Long, Andrew & Barnes, Colin (2003) *Types and quality of knowledge in social care*. *Knowledge Review 3*. Social Care Institute for Excellence. <http://www.scie.org.uk/publications/list.asp#kr>.
- Pawson, Ray & Tilley, Nick (1997) *Realistic Evaluation*. London: Sage.
- Rajavaara, Marketta (1999) *Arviointitutkimuksen hyödynnettävyys*. Teoksessa Risto Eräsaari & Tuija Lindqvist & Mikko Mäntysaari & Marketta Rajavaara (toim.) *Arviointi ja asiantuntijuus*. Tampere: Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd, 31-53.
- Robson, Colin (2001) *Käytännön arvioinnin perusteet*. Opas evaluaation tekijöille ja tilaajille. Helsinki: Tammi.
- Rossi, Peter, H. & Freeman, Howard, E. (1993) *Evaluation: A systematic approach*. London and New Delhi: Sage Newbury Park.
- Shadish, William & Myers, David (2003) *Research Design Policy Brief*, Campbell Collaboration. <http://www.duke.edu/web/c2method/ResDesPolicyBrief.htm>.
- Socialstyrelsen (2004) *Kunskapsbaserade riktlinjer inom socialtjänstområdet - en modell för riktlinjearbetet*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Solesbury, William (2001) *Evidence Based Policy: When it Came and Where it's Going*. ESRC UK Centre for Evidence Based Policy and Practice, Queen Mary, University of London. ESRC UK Centre for Evidence Based Policy and Practice: Working Paper 1.

<http://www.evidencenetwork.org/Documents/wp1.pdf>.
Tengvald, Karin & Soydan, Haluk & Nyström, Marie & Ulmanen, Petra (2002) Framtida arbete med kunskapsöversikter vid Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS). En internutredning från CUS kansli. Centrum för utvärdering av socialt arbete, Socialstyrelsen, Stockholm.